

ՈՍԿԱՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ
ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ

Ներածական

Յարգանքով կը հրատարակենք Ոսկան վարդապետի նամականին, որ կը պահուի Հոռի Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովի եւ Վատիկանի զիւաններուն մէջ:

Գրած. Կարապետ Եղսկ. Ամատունի, որ ժամանակին հաւաքած էր այս նամականիքը, սիրով տրամադրեց մեզի, հրատարակելու համար «Բաղմալէս»-ի մէջ, Ոսկանեան Առտուածաշունչի հրատարակութեան 300ամեակի առիթով:

Պատմական շատ կարեւոր վաւերացողութիւն են ասոնք, որ կը պարզեն մեզի Ոսկան վարդապետի կեանքին՝ մութի մէջ մնացած տարիներու պատմութիւնը, եւ անոր հոգեկան տրամադրութիւններն ու տառապանքները:

Թիւով ինը հատ են, որոնցմէ հինգը հայերէն լեզուով շարադրուած են (թ. 1, 2, 5, 6, 8), երկուքը՝ լատիներէն (թ. 3, 4), մէկը՝ իտալերէն (թ. 7): Վերջին ինըներորդը՝ Ոսկան վարդապետի ուղղուած նամակ մըն է:

Օտար լեզուով գրուածներուն թարգմանութիւնը, հայերէն աշխարհարար, մեր կողմէ է (թ. 3, 4, 7): Իսկ թ. 5 եւ 6 նամակներուն լատիներէն թարգմանութիւնը գտնուած է զիւանին մէջ, հայերէն նամակներուն կից:

Նամակներու հրատարակութեան կը յարենք կարգ մը ծանօթագրութիւններ, լուսարանելու համար կարեւոր կէտեր:

Հրտ.

1. 168 + 628 +

Սրբոյ եւ պատուական Հօդ եւ ամենից իշխող Հայրապետի եւ յայտնի սրբոյ Առաքելոյն Պետրոսի, Ուրբանոսի գերա-հրաշ Պապիդ՝ վշտապատ եւ տառապեալ տրտմախտեալ եւ յամենայն ուրախութեանց տարամերժ Ոսկան:

Յոլովալիզմ եւ յողնատենչ բաղձանօք ի հեռուստ իրր ընթերակայ գոլով՝ երեսս ի զետնի եղեալ համբուրմամբ ոտից քոց ներբանս մատուցանեմ: Նաեւ ծանուցանեմ զպարփակեալ ներտրամադրութիւնս իմ, զի երկիր (ամենայն) լցաւ անիրաւութեամբ, ամենեքեան խոտորեալք եւ ո՛չ մի ոք կամի զճշմարտութիւն, այլ զփառս ի միմեանց առնուն, ուսուցանելով ըզմարդկան պատուիրալս. ոչ կամին բնաւ լսել զսէրն որ ի Քրիստոսէ քարոզեալ, այլ զնորին հակառակն՝ ինքեանք անձամբ բաւականանան՝ զախորժակս սրտից իւրեանց կատարել, առանց թերութեան՝ ըստ կարողութեան կատարումն առնել. և եթէ ոչ՝ անօրինաց կաշառ տալով, որքան առնողն կամի, ըստ հաճութեան կամաց առողին տալով, զինչ (կա)մին կատարում են: Իսկ մեք եւ ոչ ուսելոյ կերակուր ունիմք, եւ ոչ տեղի, բայց միայն այս՝ զի հալածական եղեալ աստ եւ անդ հետիոտս չըջիմք խնդրելոյ զճշմարտութիւն. զի եթէ ի մեռանել եւս հասանիցեմք, ոչ կամք թողուլ զճշմարտութիւն. այլ քարոզեմք յամենայն տեղիս՝ ուր հասցուք: Քանզի ո՛չ այնպիսի բորբոքումն հրոյս որ ի երանելոյս Պօղոս վարդապետէ՝ զի զարձեալ չիջանիցի. ապա ի քէն եւս խնամակալութիւն խնդրեմք ըստ բնական

ԲԻԲ. ՏԵԼ
1638թ.

կարգաց՝ որ յԱստուծոյ եղեալ ի մէջ հարց եւ որդւոց, մեծաց եւ փոքունց, զօրաւորաց եւ տկարաց. զի բարձրագոյն խոնարհեցիս առ ստրկացեալ եւ հոգասցես զմեզ, թէ՛ թղթով՝ որ ի վերայ իշխանաց, եւ թէ՛ արօք՝ որ վասն կարեաց մերոց, զի մի՛ խափան լիցի զօրծառնութիւնս մեր վասն երկեզի եւ ոչ կարեկցութեան ձերոյ. այլ եւս հաստատեցի զնոյն հոգալով: Ահա ես զիմն ասացի. իսկ զքոյն զու գիտաւջիր: Նաեւ զայս ինչ խնդրեմ ի քէն, Հայր սուրբ, մի համարք՝ երկոտասան օրհնութեամբ օրհնեալ, մի զեղեցիկ Աստուածածնի պատկեր ի վերայ մազազաթի նկարեալ, մի (խաչ)՝ զի ընդ իս ունիցիմ ի յիշատակի քո:

Գրեցաւ Թուին ՌՁԷ (1638) ի Դեկտեմբերի ամսոյ ԻԳ, յաւուր չորեքշաբաթով Հայոց:

2.

Գերագոյն Տեառնդ իմոյ և պատուական մագելոյդ Պօղոս Վարդապետիդ եւ Տէր Կիրակոսիդ՝ նուաստ եւ տառապեալ Ոսկանէ հասցէ ողջոյն:

Բագմատենէ յերով եւ համբոյր երկնազնաց զարչապարաց ձերոց արաստուածոր աչօք՝ ըստ կնոջն պոռնկի. եւ հարցանեմ զիարդից ձերոց եւ զօրպիտութեանց: Եւ թէ զուք զիս զտառապեալս հարցման արժանի արասջիք՝ կեամ ըստ արժանեաց իմոց ձերական սուրբ աղօթիւքն եւ շնորհօք Տեառն եւ զապագայն Տեառն իմ ապաստան:

Եւ ընդ այսմ զայս եւս ծանիք՝ զի ես ընդ ազայոցդ փախտաւան մոլորական ճանապարհաւ եկաք հասաք յԱրդրում եւ բազում չարչարանօք. բայց վասն խորհրդի կողմանէ երկեայ եւ աստ յետ անկայ, զի մի՛ ըստ առաջնոյ տարւոյն զարձեալ նեղացուք, նաեւ վասն ոչ ունելոյն թուակ ճանապարհի: Բայց խնդրեմ ի ձէնջ զի զձեր ուրն եւ օրպիտութիւն ինձ յուչ առնիցէք, զի եւ ես զայցեմ վաղվազակի, քանզի սիրտ իմ տոչորի եւ ազիք իմ զալարին յորժամ ի միտս իմ զայք:

Նաեւ զայս՝ թէ աչդ տեղդ թարց թռչակի անդրազուլութեամբ եւ անկասկածութեամբ կարեմք կեալ եւ միայն ընթերցման պարապել: Վասն Աստուծոյ զամենայն օրպիտութիւնս ձեր ազաչեմ փութով յուչ առնել, զի եւ ես՝ եթէ պատշաճ է՝ փութով զայցեմ: Ազաչեմ, ազաչեմ, անտես չառնել զազաչանս իմ: Նաեւ զայս ազաչեմ զի մի՛ ոք զիտապէ եւ խափան լիցի ճանապարհի զօրս առ Քրիստոս. արդ զուք եւս վասն Քրիստոսի, օրպէս արժանն է զմա խնամ տարէք, օրպէս աստ այժմ Ազարիա վարդապետս խնամակալ կղեւ զմա եւ զօրծակից: Փոքր ի շատից ծանուցի եւեթ: Տէր կամեցի ըզմիմեանս տեսնել, յայնժամ զամենայն ծանուցանեմ: Ձիս աղօթից մի՛ մոռանայք: Նաեւ ողջոյն մատուցանեմ Կարապետին եւ Չաքարիային:

[Անքուական, գրում հաւանաբար Էրզրումէն, 1638ի առեմները]

3.

Sanctissimo Patri
Clementi VIII° P. O. M.

Oskan Episcopus Armeniorum in civitate Erevan ad beatissimos pedes provolutus.

Postquam, Beatissime Pater, Biblia Armenica, quae alias magno acris et laboris dispendio in nostra regione a quam plurimis describebantur, nunc primum in Europa, nempe Amstelodami, publicis typis pro virili parte edicavi, quo emendatiora essent exemplaria ad altissimi Dei gloriam, Fidei Catholicae propagationem et nostrae Armeniacae Nationis emolumentum. Horum exemplar, tanquam summae meae obedientiae et devotissimae voluntatis observantiae ac venerationis monumentum Tuae Sanctitati humillime mittere et offerre, qua volui qua debui, submisso studio Tuae Sanctitati supplicans ut me Episcoporum infimum Armenicamque nationem servitutis Turci-

cae jugo pressam mitissima Tua Clementia ac gratia prosequi ne dedignetur.

Quo voto intimo finit et submissee aeternum veneratur fastigium.

Sanctitatis Tuae
servus omnium humillimus
Oskan Episcopus Armeniorum

Amstelodami, 15° Novembris, 1668

* * *

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբագնացոյն Հօր՝ Կղեմէս Թ. Քահանայապետի, Ոսկան Եպիսկոպոս Հայոց Երեւան քաղաքի, խոնարհած անոր Երանելի ռաբիբուն առջեւ:

Ո՛րդ երջանիկ Հայր, ահա իմ կարողութեանս համեմատ՝ առաջին անգամ ըլլալով ապագութեամբ հրատարակելի հայերէն Աստուածաշունչը, Եւրոպայի մէջ, այն է Ամստերդամ քաղաքը: Ան որ այնքան շատերու կողմէն մեր երկրին մէջ կ'ընդօրինակուէր՝ ուժերու եւ աշխատանքի մեծ վատնումով:

Հոգ տարի որ որքան կարելի է՝ անսրբալի ըլլան օրինակները, ի փոստ մեծին Աստուծոյ, ի տարածումն կաթողիկէ եկեղեցւոյ, եւ յօգուտ մեր Հայկական ազգի: Աստուծոյ օրինակ մը, իրրեւ յիշատակ իմ մեծազոյն հնազանդութեանս եւ հպատակութեան ու յարգանքի յօժարութեանս, Քու Սրբութեանդ խոնարհարար եւ ուղեցի եւ պարտք համարեցայ զրկել ու նուիրել. աղերսելով մեղմաձայն Քու Սրբութենէդ՝ որ զիս յետինս եպիսկոպոսն երբ, եւ իմ Հայ ազգս՝ թուրքերու ծառայութեան լուծին տակ ճնշուած՝ արժանի ընէ ողորմածութեանը և շնորհիւ: Այս ներքին իրգիքով կը վերջացնէ եւ խոնարհարար կը յարգէ Ձեր յաւերժական Բարձրութիւնը

15 Նոյեմբ. 1668

Սմաղեբաս

Ձեր Սրբութեան

Ամենախոնարհ Ծառայ
Ոսկան Եպիսկոպոս Հայոց

4.

Beatissime Pater

Ecclesiae nascentis beatissima tempora reddis mundo senescenti, dum non contentus es istos Tua charitate fovere, quorum paupertas, loco tibi proxima, ut solatium inveniat excusa nudaque membra Tuis conspectibus ingerit, verum etiam, Pauli instar qui ex Achaia et Macedonia egentibus in Judea christianis misericordissime succurrebat, illos amantissima complecteris providentia, quos terrarum mariumque interiacentia spatia Tuis subducunt oculis et quibus vox non est ut suam Tibi commendent aerumnam. Sed quo nec sonus oris nec oculus corporis pertingere protest, eo facile penetrat Providentia Apostolicae Charitatis. Qua dum ex Petri Cathedra, veluti ex altissima specula Orbem circumspicis, etiam meam, qui Amsterodami in libros litterasque me abdidi, indigentiam vidisti et iuvisti. Illustre argumentum quod sis Episcopus Episcoporum, sive Oecumenicus, nam uti agnosco Tuae auctoritati ac divinissimae Potestati non minus Orientem quam Occidentem subditum esse, ita experior utrumque comprehensum esse intra Tuae charitatis ambitum.

Merito ergo a sancto Paschasino in Chalcedonensi synodo (cuius decreta fidemque sequor, et cum qua Eutychemis impia dogmata Dioscorisque sacrilegia detestor) Romanus Pontifex apostolicus et catholicus, sive universalis vocatur Episcopus. Vestro ergo regimini veluti ovem, Beatissime Pater et Pastor Oecumenicus, me committo, ratus me non suscipiendum ab illo qui immortalis Pastorum est Princeps, nisi Te summum eius in terris sequar Vicarium. Ita profiteor, provolutus sacris pedibus.

Tuae Beatitudinis

Obedientissimus et Devinctus
filius

rum, dignamini quoque esse meae nationis, imo et mei afflicti peregrini.

Vos autem valete in Domino Jesu et in multa pace.

Scripta anno 1670, die Julii 3, Liburni
Christi infimus servus et VV. EE.arum
Oscanus Episcopus

6.

Սրբազնագուճուկ և Վեհադիտի ժողովոյդ
Տիեզերակալի

Յաւէտ երկրպագութեամբ յայտարարութիւն լիցի զի մեք ըստ հարազատութեան մերոյ եւ աղատաբարոյթեան զոչինչ ունենով զխիղճ անձին՝ մինչեւ ցայժմ ծառայեալ եմք սրբոյ Աթոռոյդ, տուեալ յանձն զնախատինս ազգաց մերոց եւ յօտարաց, ոչինչ եմք կատարել ի ճշմարտութեան ճանապարհէն յոլովիւք ամանալօք ի մանկութենէ իմմէ, ցորբան պատահեալ պատրի Պաւլի Պրոմալի: Բայց իբրեւ եկաք բազմաւ ցանկութեամբ ի տեսութիւն մեծանձնութեան ձերոյ, ոչինչ հակառակ կացաք հրամանաց ձերոց ի քաղաքիդ յայդմիկ, այլ ամենայնիւ հրապարակ եղեաք ձեզ:

Բայց այժմ եկեալ ի Հօլանդերիոյ առ մեծութիւն ձերոյ, զի զմիջութեամբ ինչ կամ զսփոփութիւն զտցուք ի մեծագոյնութեանց ձերոց, փոխանակ նորին՝ զներհակ նորին ընկալաք, զոր ոչ տեսաք առ ձերդ վեհափառութիւն. քանզի ոչ տան մեզ թոյլ պատարագելոյ ըստ աւանդութեան մերոյ եւ արարողութեան, պատճառելով զհրաման ձեր. իբրեւ զուր ոչ կամիք ըստ աւանդութեան Հայոց պատարագս մատուցանել, զոր ոչ երբեք լրաց յումեքէ յայդմ քաղաքի, այլ յաւէտ զսորին հակառակն: Քանզի ի զայն իմ ի հոյակապ քաղաքդ, ես ոչ կամէի պատարագս մատուցանել վասն ամօթոյ. իսկ Պաւլոս Պրոմալն եւ այլք ոմանք ի բարեկամաց մերոց եւ ծանօթից ոչ ետուն զթոյլ, այլ յաւէտ ստիպելին զմեզ պատարագս մատուցանել. մեք եւս խոնար-

հեալ ի կամս նոցա հաւանեցաք զպատարագս մատուցանել: Իսկ այժմ եկեալք ի տեղս՝ ոչ թոյլ տան պատարագս մատուցանել, որպէս առ ձեզ. վասն որոյ եւ այժմ ժառել խնդրեմ ոչ վարել ընդ իսայսպէս խառութեամբ, այլ ըստ կարգի եւ կանոնի սրբոյ Եկեղեցւոյ: Սակայն որոյ խնդրեմ ի սրբութեանց ձերոց, եթէ այս արդելումնս կամօք եւ յօժարութեամբ ձերով է, զեկուցանել ինձ. իսկ եթէ արտաքոյ կամաց ձերոց է, խնդրեմ զրել զհրամանս ինչ՝ զի բարձրի այս արդելումնս յինչն, որ է ինձ կարել վիշտ եւ անարդելութիւն ի մէջ մերայնոց ցեղի եւ մանաւանդ նախատանաց տեղի եւ նախատարաց իրախճանարան, որ եւ անյարմար իր մեզ զիպեալ:

Ողջ լերուք Տերամբ Յիսուսի:

Գրեցաւ թուին 1670, Յուլիսի 21, յԱրիւսնայ

Քրիստոսի նուառ ծառայ
Ոսկան Վարդապետ
Եւ հպատակ սրբոյ Աթոռոյդ

* * *

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Sacra et Excellenti Congregationi
cunctorum curam habenti

Maxima cum reverentia notum fiat quod ego secundum meam fidelitatem et liberalitatem nihil in me conscius sum. Usque nunc enim ut potui servivi sanctae Sedi Romanae suscipiens vituperia tam a nostris nationalibus quam ab alienis, et nunquam declinatus sum a via veritatis per tot annos postquam instructus fui in mea iuventute a Patre Paulo Piromallio. Et ante quosdam annos cum magno desiderio videndi VV. Eminentias Romam veni et per tempus quod ibi mansi nihil Vobis contrarium feci, sed in omnibus cum sinceritate obediivi Vobis.

Nunc autem ex Hollandia (Liburnum)

veni ut aliquid consolationis et sublevationis a Vestris Eminentissimis inveniam. Cuius tamen contrarium recepi, quod a Vobis nunquam expectabam. Nam non sinent me celebrare Missam iuxta nostram traditionem et cerimoniam, causando Vestrum mandatum, quasi Vos non velitis secundum traditionem armenorum offerre missam; quod certe nunquam audivi a quocumque alio Romae, sed maxime huius contrarium. Quia cum veni praeclaram Romam ego ibi nolebam celebrare missam propter pudorem, sed Paulus Pirommalus et quidam alii ex amicis nostris et notis me cogebant ut celebrarem missam, et ego ad placitum eorum inclinans consentivi ipsis et celebravi Romae missas. Nunc vero hic non sinent me celebrare missas sicut celebravi Romae; propter quod suppliciter deprecor Vos non agere mecum tanto rigore, sed iuxta regulam et canonem sanctae Ecclesiae. Et iterum peto ab Eminentissimis Vestris, si prohibitio sit voluntate et placito Vestro, mihi notum faciatis, si autem sit praeter voluntatem Vestram, rogo Vos, dignamini scribere ad me licentiam celebrandi missam ut haec prohibitio tollatur a me, quae est mihi magni angoris et dishonorationis inter nostras nationes, imo et locus opprobrii mihi et locus gaudii adversariis, quae et casus est nobis inconveniens.

Valete in Domino Jesu.

Scripta anno 1670 die Julii 21 Liburni

Christi infimus servus

Oscanus Doctor

et subditus sanctae Sedi (Romanae)

7.

Eminentissimo e Rev.mo Sig.re
e P.rone Colen.mo

Spinto dalla necessità vengo humilmente a V. Em.za rappresentare così la

mia fedeltà; che sempre ho portato verso la santa Chiesa Romana, come ancora gli pericoli che sin'adesso ho patito e la mia intenzione che adesso ho. Sappi però V. Em.za che quaranta anni sono, che per istruzione del Mons. Piromial, Arc. di Naxicevan, io, conosciuto la verità cattolica, subito ho cominciato propagarla in diversi luoghi, anzi nella stessa residenza del nostro Patriarcha, così in publico come in secreto; da che ne ho patito molti disprezzi e supportato persecuzioni da un luogo all'altro; odiato non solamente dal Patriarcha, ma ancora da tutti altri Vescovi e miei stessi consanguinei. Intanto che partito di là, sono arrivato a Roma a tempo felice record. del S.mo D. N. Papa Alessandro Settimo. Dove supplicai che mi fosse concesso a Roma stampare la bibbia armena; ma mi fu risposto che io la stampassi dove era la stamperia, cioè in Amsterdam. Dove arrivato mi ho messo a questa opera, e ho cominciato primo disporre tutti li capi della bibbia secondo li capi e versi della Vulgata; dopo questo ho traslatato di nuovo il libro di Jesu Sirach et il 4° d'Esdra; arrivando poi alli libri di Moise et altri historiali, erano discordanti assai dalla Vulgata, che d'una parte essendo solo, non mi bastava l'animo di concordarli. Per altra parte temevo, che facendo tanta mutatione la bibbia non fosse gradita dalla nostra nazione, e così fosse persa la mia fatica e spesa che facevo a peso di debiti. Li libri di Profeti sono ancora discordanti, ma poco però; perché l'ho aggiustato in molti luoghi. In testamento nuovo non credo esser qualche discordantia di consideratione, perché ancora questo ho aggiustato con la Vulgata, quanto mi era possibile. Considerando poi e temendo, che forse il Patriarcha armeno mandasse qualche altro Vartabiet per far stampare altri loro libri heretici, io ho determinato levare la stam-

pa d'Amsterdam e portarla à qualche luoco cattolico «ne novissima» della nostra nazione fierent «peiora prioribus».

Con questo fine sono partito d'Amsterdam e sono venuto a Paris di Francia, dove ho dato intender la mia intentione al Re Christianissimo, il quale ha gradito la mia intentione, mi ha concesso un decreto regio, di puoter stare e stampare dovunque mi piacerà, e che mi sia concessa la casa à fusa di Sua Maestà sin à venti anni. Essendo poi io ancora stato invitato dalla S. Congregazione per venire qui à Livorno, ho voluto ancora compiacerla, dove ancora di presente mi trovo. Ma trovando quì la nostra nazione, benchè in buon numero, con tutto ciò in cattivo stato, et ancora senza chiesa et officio divino, io con esso loro non ho potuto fare qualche profitto spirituale, nè anco da loro ho ricevuto qualche aiuto temporale. Onde questo tempo mi ho mantienuto per mezzo di debiti. Havevo ancora io in circa venti bibbie qui in Lazaretto, con quali speravo di puoter sodisfare questi miei debiti; ma il P. Vicario di S. Officio di Livorno mi fece queste bibbie portare con buon modo dentro Livorno a casa mia e poi mi levò le con pretesto che in questa bibbia sieno compresi libri non canonici. Io non intendo che cosa possa essere questo, mentre sò che ancora nelle bibbie latine antiche questi libri non canonici si contengono; o veramente se questo si fa per la discordanza dalla Volgata, ancora il testo di Settanta è differente dal testo di S. Girolamo, et altre versioni hebrea, greca et caldaica diversamente leggono; con tutto ciò non sono state proibite. Fra tanto io resto privo di libri e carico di debiti, e mi convenne impegnare li miei paramenti vescoval, per esser senza altri mezzi affatto. Stante dunque questa mia necessità, sono sforzato di ritornare in Francia ò altrove, se da V. Em.za

e da codesta S. Congregazione non mi sarà dato qualche aiuto o almeno resi li miei libri; di che ne supplico humilmente di mostrare questo favore.

Livorno, adi 17 Novembre 1670

di Vostra Eminenza
Humilissimo Servo

[Նամակը ստորագրութիւն չունի, սակայն յաջորդ էջի վերի լուսանցքին վրայ գրուած է. Armeni di Livorno, Vescovo Oscano].

* * *

7

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Վսեմախայլ եւ Գերապատիւ Տէր
եւ Մեծարգոյ Իշխան

Հարկէ մղուած՝ կու դամ խոնարհարար ներկայացնելու Ձերդ Վսեմափայլութեան իմ հաւատարմութիւնս, զոր միշտ տածած եմ հանդէպ հոռմէական սուրբ Եկեղեցւոյ, ինչպէս նաեւ վառնողները՝ որ մինչեւ այսօր անցուցած եմ, եւ դիտաւորութիւնս՝ զոր այժմ ունիմ:

Թող գիտնայ Ձերդ վսեմութիւնը՝ թէ քառասուն տարի է որ ուսած ըլլալով Գերպոյժ. Փիլոմալիէ, Նախիջևանի եւ պիսկոպոսէն, ճանչցայ կաթողիկէ ճըլմարտութիւնը: Անմիջապէս ետք սկսայ տարածել զանազան վայրերու մէջ, մանաւանդ թէ նոյն ինքն մեր կաթողիկոսութան մէջ, թէ՛ հրապարակաւ եւ թէ՛ զազանի կերպով: Այս պատճառով՝ արհամարհանք կրեցի եւ հալածանքներու համբերեցի, (փախչելով) մէկ տեղէ ուրիշ տեղ: Ատելի դարձայ ոչ միայն Կաթողիկոսիս, այլ նաեւ բոլոր միւս եպիսկոպոսներուն, եւ իմ իսկ արեւակիցներուն: Հուսկ, մեկնելով անկէ՝ եկայ Հոռմ, երջանկայիշատակ Աղեքսանդր է. զերպոյն քահանայապետին օրով: Հոս խնդրեցի որ թոյլ տրուէր ինծի տպել հայերէն Աստուածաշունչը՝ Հոռմի մէջ, բայց ինծի պատասխանուեցաւ որ երթա-

յի տպելու հոն՝ ուր տպարան դոյութիւն ունէր, այն է Ամսդերտամ: Ուր ժամանելով՝ զործի ձեռնարկեցի. եւ նախ աշխատեցայ Աստուածաշունչի գլուխները այնպէս կարգաւորել՝ որ համաձայնէր Վուլկաթայի գլուխներուն եւ համարներուն: Անկէ ետք՝ նոր թարգմանեցի Յեսու Սիրաքայ Իմաստութեան գիրքը եւ Դ. Եղբրնր: Յետոյ Մովսէսի եւ պատմական գրքերուն հասնելով՝ տեսայ որ Վուլկաթայէն շատ տարբերութիւններ ունէին, եւ մէկ կողմէն մինակ ըլլալու համար՝ քաջութիւն չգրացի համաձայնեցնել զանոնք, միւս կողմէն ալ կը վախնայի որ շատ փոփոխութիւններ կատարելով՝ ազդին հաճելի չ'ըլլար Աստուածաշունչը. որով եւ պարապի երթալին աշխատանքս եւ ծախսերս, զոր պարտքով ալ կ'ընէի: Մարդարէններու գիրքերն ալ տարբերութիւններ ունէին, բայց սակաւաթիւ, որով շատ տեղեր ուղղեցի: Նոր Կտակարանի մէջ չեմ կարծեր թէ նկատելի տարբերութիւններ ըլլան, քանի որ աս ալ ուղղեցի Վուլկաթայի համեմատ, որքան հնարաւոր էր ինծի:

Յետոյ, նկատելով ու վախնալով որ Հայոց կաթողիկոսը ուրիշ վարդապետ մը զրկէր՝ իրենց հերետիկոսական զրքերը տպելու համար, որոշեցի Ամսդերտամէն հանել տպարանը եւ փոխադրել կաթողիկէ երկիր մը, «որպէսզի մեր ազգին վերջը վատթարագոյն չ'ըլլայ» քան ինչ որ էր առաջ»:

Այս նպատակով մեկնեցայ Ամսդերտամէն ու եկայ Ֆրանսա, Փարիզ քաղաքը, ուր ամենաքրիստոնեայ թագաւորին յայտնեցի իմ դիտաւորութիւնս: Ան հաճեցաւ դիտաւորութեանս եւ շնորհեց ինծի արքայական վճիռ մը՝ որով կրնայի մնալ եւ տպել ուր որ ես ուզէի. շնորհեց նաեւ թոյլտուութիւնը՝ քան տարուան համար զործածելու արքունի ձուլարանը:

Արդ, Սրբազան Ժողովը զիս հրաւիրած ըլլալով գալ հոս Լիվոռնոյ, ուղեցի հպատակիլ անոր, եւ ուր ներկայիս կը գըտնուիմ: Հոս գտայ իմ ազգս, թէեւ բազմաթիւ, սակայն շատ վատթար վիճակի մէջ, տակաւին առանց եկեղեցիի եւ առանց ժամերգութեան: Ուստի անոնց ոչ մէկ հոգեւոր բարիք կրցայ ընել, եւ ոչ ալ անոնցմէ նիւթական բարիք կրցայ ստանալ: Որով այս միջոցիս՝ պարտքով ճարեցի տպուստ: Մաքսատան մէջ քան հատոր ունէի, որոնցմով կը յուսայի պարտքերս փակել, սակայն հաւատաւորներու թիւն Ս. Ժողովքի Լիվոռնոյի տեղապահը ազնիւ կերպերով փոխադրել տուաւ այս Աստուածաշունչները՝ Լիվոռնոյի իմ տունս, եւ յետոյ գրաւել տուաւ զանոնք այն պատրուակով՝ թէ Աստուածաշունչի այս հատորներուն մէջ կային ոչ-կանոնական գիրքերն ալ:

Ես չեմ հասկնար թէ ինչ կրնայ ըլլալ ասոր պատճառը. բայց գիտեմ թէ լատինական հին Աստուածաշունչներու մէջ ալ ոչ-կանոնական գիրքեր կը գտնուին: Իսկ եթէ ասիկա կը կատարուի Վուլկաթայի հետ համաձայն չ'ըլլալուն համար, ես պիտի ըսեմ թէ Եօթնասնից թարգմանութիւնն ալ կը տարբերի Ս. Հերոնիմոսի թարգմանութիւնէն, ինչպէս միւս բոլոր թարգմանութիւնները, երբայականը, յունականը, քաղդէականը, որոնք ունին տարբեր ընթերցումներ: Այնուհանդերձ՝ ոչ մէկը արդելիքի ենթակայ է:

Մինչ այդ՝ ես զրկուած եմ իմ զրքերէս եւ ճնշուած պարտքերու տակ, եւ ստիպուած եմ գրաւի տակ զնել եպիսկոպոսական զգեստներս, բոլորովին զուրկ ըլլալով ամէն միջոցէ: Այս կարօտութեան մէջ գտնուելու համար, ստիպուած եմ վերադառնալ Ֆրանսա կամ այլուր, եթէ Ձերդ Վսեմափայլութեան կամ այս Ս. Ժողովքէն ինծի օգնութիւն չ'հասնի, կամ զէթ ինծի չ'յանձնուին գիրքերս: Որուն համար խոնարհարար կը հայցեմ ցոյց տալ ինծի այս շնորհքը:

Ձերդ Վսեմափայլութեան
Ամենախոնարհ ծառայ
Ոսկան Հայ Եպիսկոպոս

Լիվոռնոյ, 17 Նոյեմբեր 1670

ստիպուի Մարտիրոս երթալ, որովհետեւ իր կա-
րասութիւններուն ընդառաջ եկող եղած է, կամ
լաւ եւս՝ շատ ուշ, եւ անբաւարար կերպով: Վա-
սնդի, 1672ի Ապրիլ 24ի նամակով մը, զոր չկըր-
ցանք գտնել, Ոսկան կ'իմացնէ Ս. Ժողովին՝ իր
թշուառ վիճակը, պարտքերու տակ գտնուիլը եւ
իր եպիսկոպոսական զղեստները դրաւի դրած ըլ-
լալը: Նամակին պատասխանը չստացած՝ Ոսկան ու-
րոշում կ'առնէ Մարտիրոս մեկնել: Ս. Ժողովը
հաղիւ կ'իմանայ այս որոշումը, ահա Ֆիրենցէի
նուիրակին ձեռքով՝ իրեն 50 Սկուտի դրամական
օժանդակութիւն կը խոստանայ, պայմանով որ
յանձն առնէ Լիվորնոյ մնալ (տե՛ս Acta (1671),
vol. 41, f. 310, n. 11):

Տպագրական հաշիւին հետ՝ Ոսկան ունի երկու
խնդիր ալ. մէկը՝ իր հրատարակած Աստուածա-
շունչի վաւերացումը զրաքննութեան կողմէն, որ-
պէսզի զանոնք ազատէ եւ կարենայ վաճառել: Ս.
Ժողովը այս հարցը քննելու համար՝ կ'որոշէ որ
Բարսեղ Բարսեղեան զայն լատինեան թարգմա-
նէ, եւ ապա յանձնուի Պոնա Կարտինալին՝ որ քննէ
(տե՛ս Անդ):

Երկրորդ հարցը, որուն մասին մեր նամակին
մէջ կը խօսի, հայերէն ծէսով պատարագելու
թոյլտուութիւնն է: Ոսկան այս մասին ստէպ դրած
ու զանգատած է նաեւ Ֆիրենցէի Նուիրակին: Բայց
ճիշտ այս թուականներուն է որ Ս. Ժողովն ալ
Հայոց խորհրդատեարը քննութենէ կ'անցընէր ու
սրբազրութիւններ կատարած էր: Ս. Ժողովը Ոս-
կանէն ուզած էր անոր զործածած խորհրդատե-
արը, որպէսզի զայն սրբազրէ՝ եթէ հարկաւոր ըլ-
լայ: Ոսկան զրկած էր իր խորհրդատեարը եւ
յանձն առած ընդունիլ կատարուելիք սրբազրու-
թիւնները: Վատիկանի Մատենադարանի Ձեռա-
գրաց բաժնին մէջ կայ Ոսկանի զրով խորհրդա-
տեար մը, հետեւեալ վերադրութեամբ. Լիվորնո-
յէն՝ Ոսկան եպիսկոպոսն գրկուած (տե՛ս TISSE-
RANT, Codices Armeni Bibl. Vaticanae, p.
79, Cod. Borg. n. 50): Ասկէ օրինակուած է նաեւ
թ. 38 Ձեռագիրը: Նոյն տարին իսկ (1671), Վար-
դան Յունանեան, Ս. Ժողովի քարտուղարին հրա-
մանով, Ոսկանի զրկած խորհրդատեարը կը թարգ-
մանէ լատինեան, եւ ապա հինգ քննիչներ կը
սրբազրեն, որոնցմէ երեքը հայեր էին, այսինքն՝
Վարդան Յունանեան, Բարսեղ Բարսեղեան, Ղու-
կաս Ղուկասեան՝ հայ Գովմիսիկեան, եւ Սերա-
տիմոս Բնայա՝ լատին Գովմիսիկեան, եւ Փիտու
(տե՛ս Tisserant, անդ, էջ 65): Այս սրբազրուած
խորհրդատեարն է որ քանի մը տարի ետք (1676ին)
Բարսեղ Հոռմի մէջ տպագրել ալ պիտի տար: Սա-
կայն, մինչ այս քննութիւնները տեղի կ'ունենան,
Ոսկան կը մնայ առանց հրամանի: 1672ին, Ոսկան
նամակ կը գրէ Ս. Ժողովին՝ թէ գոնէ իրեն հրա-
ման տրուի որ Լեհաստանի Հայոց խորհրդատե-
արով կարենայ պատարագել: Ս. Ժողովէն հրա-

հանդ կ'երթայ Ֆիրենցէի Նուիրակին՝ որ Ոսկա-
նին զրկուի սրբազրուած խորհրդատեարէն ձեռա-
գիր օրինակ մը, որով կարենայ ան պատարագել,
քանի որ արդէն քիչ ատենէն խորհրդատեարը տը-
պագրութեան պիտի յանձնուէր (տե՛ս Acta
(1672), vol. 42, f. 135, n. 50):

9.

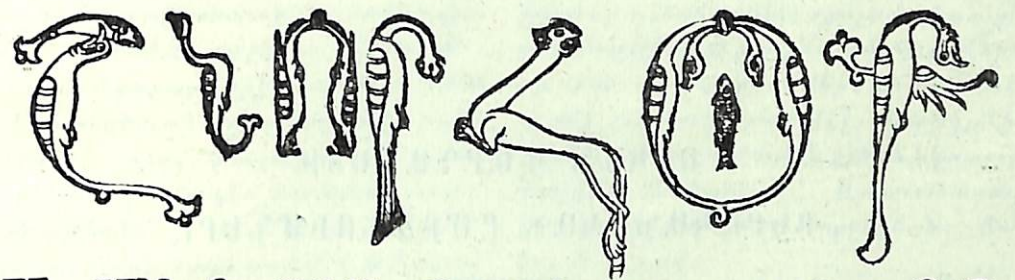
Այս վերջին նամակը կը պահուի նոյն գիւղանին
մէջ (Orig. Rif. vol. 481, f. 46-47). զրուած է
1673ի Փետր. 18ին, եւ ուղղուած է Ոսկան Վար-
դապետի:

Գրողն է Սահակ Եպս., հրամանով Յակոբ Դ.
Կաթողիկոսին: Սահակ յետ միւրթարական խօսքե-
րով քաջալերելու պանդուխտ վարդապետը, կը
յուսադրէ զինք՝ թէ Կաթողիկոսը անձամբ պիտի
հետաքրքրուի տպագրատան հարցով, եւ արդէն
նամակ ալ գրած է Պապին եւ թագաւորին: Հուսկ
կ'իմացնէ թէ իրեն կը զրկուի Մաշտոց մը՝ որ-
պէսզի զայն տպագրէ: Կաթողիկոսի կողմէն իրեն
թոյլ կը տրուի ինչ ինչ կարեւոր փոփոխութիւն-
ներ եւ յաւելումներ կամ յապաւումներ կատարել:
Այս հրամանին նկատմամբ՝ Յակոբ Կաթողիկոսի
մէջ ինքնագիր գրութիւնն ալ զրկուած է նամա-
կին հետ: Թէեւ նամակը անստորագրի է, բայց
չէին վարի լուսանցրին վրայ, հաւանաբար Ոսկանի
ձեռքով, զրուած է. Ս. Էջմիածնի Արքեպիսկոպոս
Սա-
հակ վարդապետի գրի կորին է (այսինքն՝ պատ-
ճէնը):

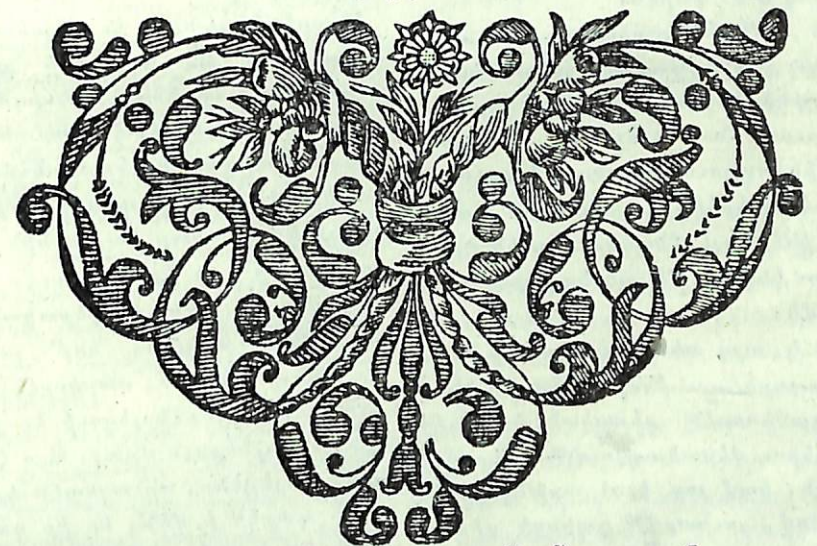
Ոսկանի արուած թոյլտուութիւնը՝ Կաթողիկո-
սին կողմէն, որ ան հարկ տեսած փոփոխութիւն-
ները մտցնէ Մաշտոցին մէջ, մինչեւ իսկ հիւան-
դաց օժման խորհուրդին արարողութիւնը ներմու-
ծելով, ցոյց կու տայ թէ ինչ վարի կը վայելէր
Ոսկան՝ Կաթողիկոսին մօտ: Բայց զարմանալի է
որ Յակոբ Կաթողիկոս հարկ տեսած է Մաշտոց
տպել տալ, քանի որ Ոսկան 1666ին արդէն հատ մը
տպած էր: Կ'երեւի չուտով սպառած էր: Տասը
տարի չանցած, 1676ին, Ոսկանի յաջորդ մը, Սո-
ղոմոն Լեւոնեան, կը ձեռնարկէ երկրորդ տը-
պագրութեան, յիշելով իր յառաջարանին մէջ՝ թէ
«Յոգնաշօժար բաղձանօք փափաքեցաւ ամէն եր-
ջանկի Հօրն Հայաստանեայց Տեառն Յակօրայ, ա-
մենայն Հայոց Դիտապետի, չորիւք ամօք կանխաւ
գրեալ էր առ բագմաշխատ եւ սիրելի աշակերտն
իւր Տէր Ոսկան, աստուածաբան վարդապետն, տը-
պել զսա անյապաղ ըստ բաւելոյ կարողութեան
իւրոյ»: (Գիրք Ս. Մաշտոցայ վարդապետի, 1676,
Յատաջարանութիւն, էջ Բ):

Ոսկանի մասին մեր գտած տեղեկութիւնները
այսքանով կ'աւարտին:

Հ. ՊՕՂՈՍ ԱՆԱՆԵԱՆ

ԱՄԵՆԱՋ ՕՐԻՆԱՄ ԵՈՂՈՐ
ՄՈՒԹՔ ՏԷ ՍԵՐՈՅ ՅԷ ԿԷ. Ե
ՅՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹՔ ՀՈԴԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ
ՊԱՐԳԷԱՏՈՒԻ. ԲՍԿԻՋԻՆ. ԵԴԱՔ ԵՐԱ.
ԺՇԱԿԱՆ ԵՐԴՍ ՇԱՐԱԿԱՆԱՅ ԳԵՂԵ
ցիկ յօրինեալ 'ի սրբոց մերոց վարդապետաց 'ի լուսաւորթն և 'ի պալ
ժառանգթի եկեղեցեայց հայաստանեաց. ըստ աւուրց պատշաճին
զտէրունեացն. և զարդն զԲՆՆՈՒԹԻՆ. քաղուած ովք եղաք զի
միոքաշխատիցի որոնել. նաեւ զգիշերա պաշտօնսն զտէրունեաց և
ղմարտիրոսացն. և զաւուր պատշաճն իւր սարօքն եղաք
կարգաւ:

Տպեցեալ Յամգեղաստում քաղաքի.
ԴԹՈՇԻ ՓՐԷՆԻ. 1669. ին. Յամեանն Յուլիսի ԴԷ.
Իսկ հայոց ԵՂԺԹ.
Ե ԿԷ Փառք. Յաւիեանս.
ԱՄԵՆ.

ՏԻՏՂՈՍԱԹԵՐԹ ԱՏԵԱՆ ՇԱՐԱԿԱՆԻ

(ԲՆԼ. մեծ. 15x8 ԽՊՄ.)